

Scurte considerații asupra științelor socioumane din România

(Short considerations on socio-human sciences from Romania)

DANIEL DAVID

^aUniversitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, Romania

^bMount Sinai School of Medicine, New York, SUA

In Romania, social sciences and humanities were distorted during the communist regime, being penetrated by communist ideology and forced to serve the process of creating a new society and a new human being. Ironically, this distortion put them in the center of the academic system, with preferential access to funds. After the anticommunist revolution in 1989, this privilege and the central position were lost. However, rather than entering normality, they were wrongly forced to adopt a natural science model (ex. minimizing the role of books and favoring experimental articles evaluated scientometrically). We argue that it is time for social science and humanities to regain their proper place, following the set of good international practices. Some of these main practices are briefly introduced in the article.

Notă: Punctele de vedere din articol au fost prezentate și în cadrul European Science Foundation, cu ocazia lansării Forward Look: Central and Eastern Europe Beyond Transition: Convergence and Divergence in Europe (Budapesta, mai, 2012).

1. Problema

Științele socioumane au o particularitate anume. La fel ca și celelalte științe, acestea generează cunoaștere prin cercetare, pentru a rezolva probleme teoretice și/sau practice, probleme existente și/sau create. Însă, în cazul științelor socioumane, o parte din această cunoaștere devine și parte a culturii, iar, uneori, are chiar un caracter local. Într-adevăr, dacă legea gravitației este (cu mici variații) aceeași, indiferent de țară, realitățile sociale și culturale pot fi diferite, având particularități locale. Dacă cultura este înțeleasă ca un ansamblu de norme și valori, așa cum se întâmplă, practic, la nivel mondial, evident că științele socio-umane contribuie decisiv atât la generarea lor, cât și la analiza lor critică, cu impact asupra menținerii și schimbării acestora.

Așadar, științele socioumane trebuie să cuprindă o serie de caracteristici aparent divergente:

(1) abordează probleme de interes global, dar trebuie să se aplece și asupra problemelor locale;

(2) generează cunoaștere științifică, care este, însă, și parte a culturii unui popor; așadar, cunoașterea trebuie exprimată atât în limbi de circulație internațională, cât și în limbile naționale.

Cum reușim să acomodăm aceste variații în mod eficient? În țările și universitățile de top, acest lucru nu este o problemă; setul de bune practici în aceste științe a integrat echilibrat și eficient aceste componente diferite. În România, însă, statutul științelor socioumane este mai puțin clar și este adesea instabil. Aceasta - deoarece, folosind o metaforă hegeliană, din păcate, noi sărim din teze în antiteze și nu reușim să facem o sinteză adecvată asupra setului de bune practici în științele socioumane. Să analizăm acest statut, prin prisma metaforei hegeliene.

Teza: În perioada comunistă, științele socio-umane au fost penetrate ideologic, accentuându-se caracterul lor local și cultural (de exemplu, crearea unei noi societăți, a “omului nou”). Având această funcție, ele au devenit în țară “reginele științelor”, fiind, adesea, favorizate de regimul comunist sub aspectul accesului la fonduri de cercetare. Modelul lor de atunci, fundamentat de un localizaționism național (sau de un naționalism local), exprimat, spre exemplu, prin focalizarea pe cărți de autor publicate în limba română, a devenit unul de prestigiu în țară, deși el nu corespundea tuturor științelor și nici măcar practicilor științelor socioumane din universitățile de prestigiu din lume.

Antiteza: Imediat după revoluția din 1989, statutul lor privilegiat a fost eliminat. Din păcate, în loc să reintre în normalitate, un grup de “răzbunători” a încercat să le “pedepsească”, forțând, în mod nenatural, un model al științelor exacte (de exemplu, eliminarea rolului principal al cărților și accentuarea publicațiilor de tip articol de cercetare) în științele socioumane, invocând “post hoc” și o epistemologie depășită de secol al XIX-lea.

Cred că a venit vremea să promovăm și în țară o sinteză rațională, evitând extremele și fundamentalismul academic. Sigur, aceste sinteze nu trebuie să fie originale, ci trebuie să fie inspirate din practicile acestor științe în universitățile de top din lume. Să le analizăm succint, în cele ce urmează, pe cele mai importante dintre aceste practici.

2. Potențiale soluții

European Science Foundation (ESF-Fundația Europeană pentru Știință) a publicat, în acest an, un Raport - o lucrare de tip *Forward Look* -, în care se fac recomandări pentru dezvoltarea științelor socioumane, în general, și a științelor socioumane din țările centrale și est europene, în particular. Principalele recomandări din Raportul ESF sunt în număr de opt (vezi pentru detalii *European Science Foundation*, 2012):

- focalizarea cercetărilor pe teme centrale și est europene, de importanță vitală pentru construcția europeană, în general, teme care trebuie să fie susținute financiar în mod adecvat;
- implicarea în proiecte de cercetare multinaționale;
- investiția în infrastructură de cercetare avansată; trebuie clar înțeles faptul că științele socioumane nu pot face cercetare performantă fără o infrastructură de cercetare modernă, depășindu-se astfel stereotipul că științele socioumane nu au nevoie de dotări și laboratoare avansate, deoarece cercetarea în domeniu se face mai mult în biblioteci;
- încurajarea independenței academice și a cercetării de excelență;
- susținerea profesioniștilor în domeniu pentru a ocupa poziția de “*leaderi*” ai unor proiecte majore;
- întărirea relației dintre profesioniștii din științele socioumane și societate;
- implementarea unui management al științei performant;
- întărirea resursei umane prin susținerea la începutul carierei a tinerilor cercetători în domeniu.

La lansarea acestui Raport ESF la Budapesta, am fost invitat și eu, parte a unui grup mai larg de cercetători, experți și manageri în știință, să-l anali-

zez critic și să fac comentarii și sugestii suplimentare asupra lui. Pe lângă recomandările făcute în Raportul ESF, am considerat atunci că există câteva aspecte cruciale, suplimentare, care trebuie, în mod obligatoriu, reliefate și implementate pentru buna dezvoltare a științelor socioumane în țările Europei Centrale și de Est. Le prezint succint în continuare.

(a) Tipul publicațiilor: Articole versus cărți

Cunoașterea generată prin cercetare științifică nu “plutește în aer”. Ea este exemplificată, de obicei, în articole, cărți, patente și/sau produse/servicii/tehnologii inovative [3]. Științele socioumane încorporează toate cele patru medii de exemplificare a cunoașterii, cu un accent consistent pe cărți, spre deosebire de științele naturii, care accentuează articolele, sau de inginerii, care accentuează patentele și produsele. Într-adevăr, elementul cultural este un element mai stabil și complex; de aceea, cărțile reprezintă un mediu ideal, prototip, pentru exemplificarea sa. Sigur, aici trebuie să diferențiem cărțile de cercetare – focalizate pe promovarea de noi cunoștințe, de cele didactice – focalizate pe diseminarea cunoașterii în domeniu, care au scopuri diferite, și care trebuie evaluate prin prisma unor criterii diferite.

Recunoașterea acestei caracteristici nu trebuie, însă, să ne împingă spre absolutizarea sa, în dauna celorlalte modalități ale cunoașterii, așa cum s-a făcut în regimul comunist. Din păcate, această absolutizare trăiește încă și astăzi în unele practici universitare din țară, care cer, spre exemplu, fiecărui titular de curs să scrie propria carte cu referire la acel curs. Aceasta duce la o inflație de lucrări, adesea fără caracter de originalitate sau valoare, fiind o practică vetustă. În SUA spre exemplu, există doar câteva manuale (*handbook-uri*) de referință într-un domeniu, care sunt utilizate de diverse universități, fără a i se cere fiecărui titular de curs să-și publice propriul curs în domeniu (lucru care ar putea fi perceput într-un mediu performant chiar un semn de neseriozitate).

Analiză de caz:

Asociația Psihologilor Americani (APA) este cea mai reprezentativă asociație profesională a psihologilor din lume, având peste 150000 de membri, din care 6000 din afara SUA. APA este organizația care determină ceea ce constituie “*mainstream*” în domeniu și noile tendințe și direcții de dezvoltare a domeniului și a profesiei de psiholog. A ajunge președintele acestei Asociații este un element de prestigiu în domeniu, prestigiu care probabil că este depășit doar de obținerea premiului Nobel. O analiză recentă a activității științifice a

președinților APA (vezi Buela-Casal și colab., 2011) arată că indicele Hirsch (un indice scientometric bazat mai ales pe citarea publicațiilor de tip articol) variază extrem de mult în cazul președinților APA, de la 64 la 1 (media: 16.52; abaterea standard: 13.50). Spre exemplu, faimosul Sigmund Freud, părintele psihanalizei, are un indice Hirsch de numai 3. Aceasta se întâmplă deoarece diversele specializări ale psihologiei din care provin acești președinți favorizează diferențiat publicațiile de tip articol versus cărți, adesea accentul fiind pus pe publicații de tip cărți, care nu se regăsesc în indicatorul scientometric Hirsch. Această practică de focalizare pe cărți și nu pe articole este reflectată și de analizele care arată interesul comunității științifice asupra randamentului cercetării. Astfel, din totalul articolelor publicate în științele naturii/exacte rămân necitate aproximativ 47,4%, în științele sociale aproximativ 74,7%, iar în științele umaniste și arte până la 98% [6,8]. Așadar, în general, articolele nu constituie mijloacele principale de prezentare și diseminare a cunoașterii în științele socioumane, ponderea lor variind însă ca importanță în funcție de specializare (de exemplu, o pondere mai mare în neuroștiințele comportamentale și mai mică în psihologia clinică/psihoterapie).

(b) Caracterul publicațiilor de tip articol: ISI versus non-ISI

Dacă până la Revoluție unele științe socioumane din țară au exagerat rolul cărților publicate în limba română (și adesea cu unic autor), acestea au trecut după Revoluția din 1989 la o exagerare în direcția inversă: să publice, în principal, "articole ISI". Simplu spus, publicațiile ISI sunt cele indexate de Thomson Reuters și identificabile în baza de date Web of Science. Adesea ele reprezintă cele mai importante contribuții științifice, constituind fluxul principal de informație științifică.

Problema ISI este însă o falsă problemă. Problema nu este ISI versus non-ISI, ci: - (1) publicații de top versus publicații fără impact și relevanță și - (2) publicații internaționale versus publicații naționale.

Într-adevăr, dacă ne referim la publicațiile de tip articol, instrumentul ISI a fost cel mai la îndemână pentru a repune, după revoluția din 1989, pe direcția corectă, repede și ferm, științe socioumane, prea mult ancorate în publicații locale de tip cărți și articole, adesea fără relevanță, originalitate și impact. Și eu am susținut acest lucru, prin diverse luări de poziții pe care le-am avut în ultimii ani (de exemplu, în articole, prin politici educaționale și de cercetare etc.). Dar, odată puse pe direcția corectă, a persevera în obsesia ISI, fără o înțelegere critică, este, cred

sincer, o greșeală! Scopul este să publicăm în reviste relevante și de impact. Sigur că ele sunt adesea revistele ISI, dar să nu confundăm scopul cu mijlocul de atingere a lui, asta cu atât mai mult cu cât unele reviste indexate ISI, din diverse domenii, nu reprezintă repere de prestigiu în domeniile respective.

Analiză de caz:

Unele reviste de psihologie nu au un factor de impact foarte mare, dar ele sunt revistele unor organizații profesionale, ajungând la mii și zeci de mii de membri. Uneori, ajungerea mesajului la acești membri, prin publicarea în revista organizației, este mai importantă decât publicarea într-o revistă cu un factor de impact mare, mai ales dacă revista organizației este și vizibilă în bazele de date internaționale. Spre exemplu, baza de date a APA este PsychINFO, care este pentru psihologie ceea ce PUBMED este pentru medicină și științele vieții. Uneori, sunt cazuri în care reviste care sunt ISI nu sunt acceptate (în urma selecției) pentru a fi indexate în bazele de date ale unor organizații profesionale. În plus, factorii de impact ai revistelor ISI variază foarte mult în psihologie, în funcție de specializare. Spre exemplu, dacă în neuroștiințele comportamentale, factorul mediu de impact este 8.74, iar în psihologia socială este 6.03, în psihologia clinică/psihoterapie este de doar 3.97 [7].

Publicațiile naționale sunt importante, deoarece, așa cum am spus anterior, științele socioumane contribuie la cultura unui popor. Absolutizarea acestui criteriu duce însă, în mod pervers, tocmai la „omorârea” acestei culturi, prin provincializarea acesteia.

Analiză de caz:

Așa cum afirmam și în alte articole [3], marii oameni de cultură din perioada interbelică (Eliade, Iorga) au publicat atât în limba română, cât și în limbi de circulație internațională. În acest fel, ei au internaționalizat cultura română și și-au testat, în mod critic, ideile și teoriile într-un context internațional global [3]. Astfel, cultura română era testată critic, devenind mai robustă și de respirație internațională, dar, în același timp, devenea și cunoscută național.

(c) Tipul cercetării: disciplinară, multi-, inter- și transdisciplinară

Științele socioumane din țară au fost dominate (probabil ca majoritatea științelor) de cercetarea de tip disciplinar. Fiecare disciplină este definită prin

obiectul de studiu (din care se segmentează diverse probleme teoretice și/sau practice) și metodele angajate pentru acest obiect. Problemele lumii de astăzi sunt însă probleme complexe. Așadar, ele trebuie abordare multi-, inter- și transdisciplinar. În cercetarea multidisciplinară, aceeași problemă este abordată de discipline diferite, cu metodologiile proprii; apoi, din integrarea cunoașterii generate de mai multe discipline, avem o soluție mai bună și/sau o imagine mai comprehensivă. În cercetarea interdisciplinară se preiau metode dintr-o disciplină în cercetările derulate într-o altă disciplină, pentru a rezolva mai eficient o problemă teoretică și/sau practică. În cercetările transdisciplinare se abordează probleme, care nu se mai înscriu disciplinar, adesea cu metode, la rândul lor, inovative.

În cazul cercetărilor disciplinare este important ca problemele să fie relevante și importante. În acest fel, științele socioumane pot obține finanțare, consistentă din fonduri publice și private, finanțare pentru care mereu se află în competiție cu celelalte științe. Spre exemplu, când aproape 10% din populația țării a emigrat în ultimii 5 ani – fie definitiv fie pentru a lucra în străinătate - acest lucru generează probleme sociale extraordinare, care trebuie rezolvate de științele socioumane (de exemplu, sănătatea mintală și educația copiilor ai căror părinții lucrează în străinătate, asigurarea sistemului de pensii etc.).

În cazul problemelor complexe, cercetările multi-, inter- și transdisciplinare nu vin de la sine sau dintr-o motivație disciplinară (“*bottom-up*”). Este nevoie de o abordare “*top-down*”, care să definească probleme relevante pentru societate, pentru a căror rezolvare nu mai este suficientă abordarea disciplinară, iar științele socioumane trebuie să devină actori activi în aceste tipuri de cercetări.

Analiză de caz:

În proiectul FP7 “*Help4Mood*” (vezi aici pentru detalii: <http://www.help4mood.info/site/default.aspx>), în care suntem membri ai unui consorțiu internațional, problema de cercetare a fost definită “*top-down*” de Comisia Europeană în programul FP7. Ea se referea la necesitatea elaborării unor tehnologii de asistare a pacienților la domiciliu. În acest context, noi am propus o problemă specifică – asistența pacienților cu tulburări depresive – pentru a cărei rezolvare s-au adunat laolaltă profesioniști din discipline, care probabil altfel, în logica unor cercetări disciplinare, nu ar fi interacționat (de exemplu, psihologi, ingineri, informaticieni, medici).

3. Concluzii

Practica științelor socioumane din țară a început să fie distorsionată în regimul comunist (de exemplu, prin focalizarea pe cărți de unic autor în limba română), distrugându-se tradiția interbelică care era una adecvată, internaționalizând cultura română. Distorsiunea a continuat, apoi, în direcția opusă (de exemplu, prin cerința focalizării excesive pe articole ISI publicate în limbi de circulație internațională), după revoluție până în zilele noastre. Cred că este destul cu exagerările! Sinteza de care avem nevoie este cea care implementează setul de bune practici internaționale, de la universitățile de top din lume, analizate și schițate succint și în acest articol. Nu trebuie ca științele socioumane din țară să fie tratate decât ca științele socioumane de la Universitatea Harvard (sau alte universități de top din lume).

Pe scurt spus, științele socioumane moderne sunt acelea care:

- (1) abordează probleme de interes global și local;
- (2) combină eficient cercetările de tip disciplinar, multi-, inter- și transdisciplinar;
- (3) exemplifică toate modalitățile de reprezentare a cunoașterii, cu un accent oarecum mai mare pe cărți, ca vehicul principal al cunoașterii; ținesc, însă, ca modalitatea de exemplificare să fie una de prestigiu (de exemplu, articole în reviste de top, adesea indexate ISI, cărți în edituri de prestigiu, adesea internaționale, patente relevante național și internațional, produse/servicii/tehnologii recunoscute de autoritățile în domeniu).
- (4) generează beneficii culturale în limbile naționale și/sau care reflectă interese naționale/locale, pe care le internaționalizează, apoi, prin publicații în limbi de circulație internațională.

Științele socioumane nu sunt nici superioare nici inferioare celorlalte științe. Rolul lor în sistemul de cercetare este și va fi determinat de modul în care știu să-și definească relevanța și importanța problemelor, pe care le abordează și/sau de modul în care se pot ancora în cercetări multi-, inter- și transdisciplinare.

Referințe

- [1] G. Buela-Casal, J. A. Olivas-Avila, B. Musi-Lechuga, I. Zych, *The h index of the presidents of the American psychological association (APA) through journal articles included in the Web of Science database*, International Journal of Clinical and Health Psychology **11**, 95 (2011).

-
- [2] D. David, *Unde ne-am pierdut? Cazul științelor socioumane*, Revista 22, 885, 2007.
- [3] D. David, *Metodologia cercetării clinice. Fundamente*, Editura Polirom, Iași, 2006.
- [4] European Science Foundation, *ESF Forward Look - Central and Eastern Europe Beyond Transition: Convergence and Divergence in Europe*, Ireg Strasbourg, 2012.
- [5] D. P. Hamilton, *Publishing by -- and for? -- the Numbers*, Science **250**, 1331 (1990).
- [6] D. P. Hamilton, *Research Papers: Who's Uncited Now?*, Science **251**, 25 (1990).
- [7] J. Van der Horst, *Are Impact Factors Comparable? Impact Factor Comparisons across Areas of Psychology*, Master Thesis at Brigham Young University, 2010.
- [8] D. A. Pendlebury, *Science, Citation, and Funding*, Science **25**, 1410 (1991).

Autor corespondent: danieldavid@psychology.ro